

**КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
ИМЕНИ АЛЬ-ФАРАБИ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
международной научно-практической конференции**

**«ЮЖНАЯ И ЦЕНТРАЛЬНАЯ АЗИЯ: ИСТОРИЧЕСКИЕ,
ПОЛИТИЧЕСКИЕ, СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ
И КУЛЬТУРНЫЕ ВОПРОСЫ СОТРУДНИЧЕСТВА»,**

**посвященной 80-летию КазНУ им. аль-Фараби и
20-летию отделения индологии и туркологии**

Алматы, 17-18 апреля 2014 года

ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ КИЕЛІ «7», «9», «40» САИДАРЫНЫҢ ГЕНЕЗИСІ

Досымбекова Р.Ө.

әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Шығыстану факультеті

1-курс PhD докторанты

e-mail:rauand@mail.ru

В статье рассматривается феноменальное значение и генезис цифр «7», «9», «40» в казахском языке, которые также имели влияние на все аспекты быта.

In this article is considered model numbers «7», «9», «40» was such a unique cultural and numeral phenomenon that it almost had influence on every aspect of life.

Ключевые слова: нумерология, священный, мировоззрение, цифры, поверье, генезис.

Keywords: numerology, sacred, world view, numbers, belief, sgenesis

Сандар жүйесін зерттейтін ғылымды нумерология деп атайды. Нумерология ғылымы соңғы келісін зерделене бастағанымен оның тарихи дамуы ерте заманнан басталады. Ежелгі үнді, вавилон, мысыр елдері санның жасырын сырын білуде ғылыми дамудың биігіне шыққан. Кейбір ғылыми мәліметтерге қарағанда, санның өзіндік тілі, қалыптасқан ережесі мен заңы болған. Алғашқы кітаптарда әрбір әріп санмен белгіленген, сөздердің санмен жазылғандығы айтылады.

Қазақ халқының мәдениетінен орын алған киелі сандардың танымдық сипатына қарай екі топқа бөлуге болады: бірі – ежелден келе жатқан қазақтың төлтумасы, екіншісі – түрлі жолдармен, түрлі тарихи оқиғалар әсерінен пайда болып әрі көп халықтарға ортақ кірме дүниетанымдар. Кірме танымдар өзін этностық тегі әртүрлі халықтар мен этногенезі бір, бір тілде сөйлейтін халықтар тобындағы ауыс-түйістер деп екі топқа бөлуге болады. Бірінші топқа қытай, үнді, араб, парсы, грек, рим, африка халықтарының танымдарын жатқызуға болады. Зерттеуші ғалымдардың жорамалдауынаша, Түркі қағанатына кірген халықтардың көпшілігі сақтар мен ғұндардан тараған десек, біздің дәуірімізге дейінгі III ғасырдың басындағы ғұндар біздің заманымыздағы IV ғасырдан алғашқы жартысына дейін айбарлы үлкен мемлекет құрған. Ғұндар төрт ғасырдан астам уақыт бойына қытай хандығымен араздасып келіп, ақыры біздің дәуірімізге дейінгі 109 жылы Хань империясын өзінше қаратып алған [1, 6]. Сондай-ақ, кейбір тарихи деректерде қыпшақтар шығыста Алтайдан бастап, батыста Мажар жеріне дейін мекен еткен. Олар Мысыр, Үндістан сияқты алыс елдермен қатар іргелес Қытай, Кавказ халықтарымен де тығыз байланыста болған [2, 208]. Демек, географиялық жағынан көршілес елдер арасындағы өзара мәдени, саяси-экономикалық байланыстар олардың бір-бірінің әдеби тіліне танымдық сипаттарын сіңіріп отыратыны белгілі. Мысалы, бір ғана «жеті» санының өзін алып қарасак, бұл сан түрлі халықтардың әдебиеттерінде киелілігімен жиі кездеседі. Айталық, Шығыс халықтарының аңыз-әңгімелерінде жеті басты жалмауыз, аждаһа сияқты алып күш иелері кездессе, алыс санарларға шыққанда жеті күн, жеті түн жүру, жеті қат аспан мен жеті қат жер астына түсіп кету секілді оқиғалардың болатынын пайымдаймыз. Сол жырлардағы негізгі кейіпкер батырлардың жеті шаһарды қиратып, жеті көлден, жеті белден асатыны сияқты ұқсас мотивтер қазақ әдебиетінде көп кездеседі.

Сонымен қатар басқа да халықтардың тілінде «жеті» саны кездесетін мақал-мәтелдер көптеп саналады. Мәселен, Бенгаль тілінде «Жеті рет соғып маса өлтірдім», Грузин тілінде «жеті рет көзбен барлап, бір рет қылыш сілте, «Адам өзіне-өзі істейтін жауыздықты, жеті сайтан да істей алмайды», Парсы тілінде «жеті диуана бір төсенішке сыйып отыра алады, ал екі шал бір елге сыйысын отыра алмайды», жапон тілінде «Адамнан түңілгенше оны жеті қайтара сына», қытай тілінде *qi si ba huo* 七死八活: «жеті рет өліп, сегіз рет тірі қалу»- «аласапыран заман». Мұндай «жеті» санына қатысты «жеті атасын білмеген жетесіз», «жерден жеті қоян тапқандай» сияқты дүниетанымдар қазақ халқында да жетерлік әрі кейбір танымдарды ұлы Жібек жолының бойында жатқан қазақ еліне діни миссионерлер де әкелуі мүмкін. Ол діндер деп, буддизмді, зорастризм мен манихейлікті және исламды айтуға болады.

Адамдардың өз араларында қалыптасқан ұлттық наным-сенімдердің элементтерін пайдаланғаны аян. Мәселен, пері, дио, жын, жалмауыз кемпір, жеті басты айдаһар сияқты толып жатқан персонаждар тек қазақ халқында ғана емес, көне үнді, грек, араб, парсы халықтарының ауыз әдебиеттерінде де кездеседі. Әсіресе, қазақ тіліндегі «жеті», «тоғыз», «қырық» сандарында сиқырлы, тылсым күш бар деп киелі саналатыны көптеген халықтарға ортақ. «Жеті», «тоғыз», «қырық»

сандары да басқа «бір», «үш» және т.б. сияқты ерекше қасиетті саналады. Мысалы, хазірет жеті ерекше сипаты болған, сопылық ілімде шарифат, тариқат, магрифат, хақиқат сияқты төрт жер мен көк жеті қабаттан тұрады, бір апта да жеті күн, кемпіркосак жеті түсті, адам басында жеті терезе бар деп айтады. Жарық жер шарын бір секундта жеті рет айналып шығады. Күннен тасулардың шуақтарының түсі де жеті. Адам баласынап басқа барлық жануарлардың да басын қосып тұрған мойын омыртқа буындарының саны да жеті. Тіпті, қазақ тілінде жеті сөз Жинақтық сан есімдердің де саны жетеу ғана. Алланың сөзі жеті аяттан басталатын Құран да жетінші ғасырда жерге түскен. Жалпы мұндай мысалдарды көптен келтіре алады. Олардың түп тамыры қай халықтан шығып, қай халыққа тарағанын ажырату мүмкін емес. Ойткені табиғатпен етене жүрген әрбір адам не халықтың дүниетанымы осындай ортақ дүниелік өмірге әкелуі заңдылық деп ойлаймыз. Тіпті, бір-бірімен тектік туыстығы жоқ, көршіл халықтардағы осындай ортақ сарындар, ұқсас мотивтер мен образдардың болуын әлемдік тарих үдерістің нәтижесі деген дұрыс сияқты.

Жұртта қалған жауырынның үстіне түн қатқан қырық жолаушы қонады. Таң ата басы жолаушылар жер сілкінен оянады. Қараса, тақыр жер деп қонғаны алып жануардың жауыры екен. Соны бір түлкінің күшігі кеміріпті. Жер сілкінгені сол екен. Бәрі жабылып түлкі алады. Түлкінің терісін сойып, қырық жолаушы бөліседі, аттары көтергенше бөліп алады. астыңғы терісі сойылмай қалады. Оны қойшы тауып, сойып алады. Жолаушылар қой бәйбішенің ауылына келеді. Келсе, қойшының баласы қырқынан шығып, соның шілде болып жатыр екен. Түлкінің жарты терісін балаға бөрік істемекші болып, басына өлі маңдайына ғана шығып, артына жетпейді. Жолаушылар өздері алған теріні сыйлайды. Сол түлкінің тұтас терісі балаға бөрік болады [3, 112]. Ертегінің маңызы мен мәні неде? – деген сұрақ тууы мүмкін. Оның шешуі былай болып шығады: алып жануарлар—аспандағы жұлдыздар. Біріншісі – Үркер. Өңгіменің содан басталу себебі ол – ертедегі жыл басы, уақыттың олшемі, яғни рөлінде. Балық, жайын, тауешкі, Қаракұс (бүркіт), түлкішек, деген жұлдыздар тобын екені де белгілі. Алыптардың басқалары – адамдар, яғни адам бейнесінде келетін жұлдыз мензеп отыр. Ғалымның пікірінше, көк өгіздің жауырыны келіп қойшының көзіне түскені – Үркерге жамбасқа түсіп, көз деңгейіне келгені. Көшкен ел айналасы қырық күншілік көлге қонды. Көл – көлі. Үркерді халық суға түседі деседі. Айналасы 40 күндік дегені – 40 күн шілде, ол Үркер көрінбейтін кезі. Өгіз жауырының үстіне қонған 40 жолаушы да сол 40 күн шілдені көріп, Түлкінің екі жақ терісі баланың басына өлшегені – күздігін күн мен түннің теңелген сәті. Таразы айының туғанын көрсетеді. Түлкінің бір жақ терісі баланың басына өлшегенде, маңдайы мен екі құлағы шығып, арты жетпей қалғанының себебі желке – түн белгісі, оның тұруы түннің қысқарып, күннің ұзарғанын көрсетеді. 40 жолаушының алған үлес терісін құрғана, алды-арты теңгеріліп, бөрік шығады, яғни шілде өткесін, түн біртіндеп ұзарып, Таразы күн мен түн теңеседі [3, 113]. Қазақ халқында болсын, басқа халықтарда да осы сарындас ер көптеп кездеседі. Демек, адамдар аспан денелерінің қозғалысы мен өзін қоршаған ортаның сырын тауып, оған тұшымды пікір айта білген.

Киелі сандар негізінен кез келген халықтың дүниетанымдық көзқарасына байланысты рухани дүниесінде белгілі бір көркемдік қызмет атқарып отырады. Сондықтан да оларды ал дүниетанымдық негізде пайда болып «қасиетті», «киелі» ұғымға ие болған сандар тобын тұжырымдауға болады. Олар, әсіресе, үш, жеті, тоғыз және қырық сандары.

Жалпы қазақ халқының ауыз әдебиетінде болсын, жазба әдебиетінде болсын әдет-ғұрп дүниетанымы жайлы көзқарастарында «жеті» да саны өте жиі айтылады. Өздерінің жанына нәрселердің бәрін осы өлшеммен өлшеп, осы үлгімен пішуді дәстүрге айналдырған. "Жеті" сан ерекше киелі қасиетке ие болуы мен ол жайындағы мақал-мәтелдердің көп кездесуінің қалыптасып дамуының екі жолы бар. Біріншісі – Тәңірлік діннен мұра болып қалған бабаларымыздың өзіндік таным жүйесі, екіншісі – көршілес және алыс шетел халықтарынан кірме ой-танымдар. Мысалы, біздің жыл санауымыздан бұрын парсылар мен сак тайпалары саяси, мәдени байланыста болғаны тарихтан белгілі. Соның себебінен «Ираннан Зороастризм қазақ жеріне VI-VII ғасырларда соғдылар арқылы енді. Оның кейбір элементтері Қазақстан оңтүстігінде бұдан да бұрын қалыптаса бастағаны айтылады. Ал, қытай жазбаларында б.з. ғасырда Будда діні Қаңлылар ішінде тарағаны туралы мәліметтер бар. Демек, «жеті» саны байланысты кейбір танымдар көрші Қытай елінен ауысқан болуы мүмкін деген қалыптасады.

Әртүрлі халықтардағы «жеті» санының танымдық сипаты мен ұғымы туралы зерттеу жүргізген қытай зерттеушісі Уанкі мынадай пікірді алаға тартады: «Санскрит, қытай, таңғұт тілі

Будда дінінің әйгілі кітаптарын ұйғыр тіліне аудару барысында Үнді мәдениетінен жеті сырлы сипатын қабылдаған. Қысқасы, парсының зорастр діні, үндінің будда және мұсылмандардың ислам діні Шығыс Түркістандағы түркі тілдес ұлттарға тарала келе, тылсымдандырылған жеті санын жоқтан барға айналдырған. Біртіндеп түркі тілдес ұлттардың мәдениетінен оған орнықты орын алып берген» [4, 53]. Келтірілген деректерге қарап «жеті» санына қасиет дарытып, оның киелілік сипатқа ие болуы тек бір ғана халыққа тән емес, басқа да халықтарға тиесілі болып, олардың рухани мәдениетінен орын алатынын пайымдаймыз. Сондықтан дүние жүзінің қай бөлігіндегі ел болсын оның мәдениетінде өзге де халықтарға ортақ дүниетанымдар, ортақ ойлар, ортақ танымдар мен ұғымдар қалыптастыруы заңды құбылыс деп қарау керек. Өзара мәдени және экономикалық қарым-қатынаста болған мемлекеттердің арасындағы байланыстың ұзақ уақытқа созылуынан бір халықтың рухани меншігі екінші халықтың мәдениетінен орын алып, сол елдің өзі тудырған төл дүниесі болып кеткен құндылықтар аз емес. Қазақ-қытай халықтарының дүниетанымында «жетіге» байланысты ойлардың айрықша мол болуы осындай себептердің салдары деп ойлаймыз.

Сонымен қатар қазақ халқының салт-дәстүрін саралай келе «жеті» санына байланысты киелілік қасиетке ерекше мән берілгеніне куә болдық. Мәселен, нәресте дүниеге келгеннен кейінгі жетінші күні оның шілдехапасы мен бесікке салар тойы жасалады. Осыған байланысты «Бесіктегі бала бес түлейді» деген ырымға сәйкес бөленген баланың бесігіне жеті түрлі зат жауып қою рәсімі қалыптасқан. Жеті айға толған соң шеше баласына бірте-бірте қосымша сүт, пісірілген ет сияқты тамақтар бере бастайды. Қалыптасқан дәстүр бойынша ер баланы қобіне жеті жаста (кейде бес немесе тоғыз жаста) сүңдетке отырғызады. Қазақ халқында «үш жылда қан өзгереді, жеті жылда тән өзгереді» деген нақыл бар. Соған сәйкес бала жеті жасқа толғанда оның ақылы, зейін-зердесі мен мінез-құлқы толық қалыптасатынын да найымдай білген. Олар өмірлік тәжірибелері арқылы «Жеті жас – жетілген жас» деп өсиет те қалдырған. Соңғы кездегі зерттеулерге қарағанда жеті жасқа дейін бір тілде, яғни ана тілінде сөйлеген сәби туған тілін еш уақытта ұмытпайды екен. Сондықтан да «жеті жұрттың тілін біл» деп өскелең ұрпаққа талап қоя білген. «Жетіге келгенше жерден таяқ жейсің» деп баланың жеті жасқа келгенше буыны қата қоймайтынын дәл болжай білген. Сонымен қатар «жеті атасын білмеген – жетесіз» деп тарихын жеті атасын білуді жеті жасқа дейінгі ұрпағының құлағына сіңіруі де тегін емес.

«Жеті» санына байланысты танымдар қазақ халқынан басқа өзге де халықтарда да бар. Мәселен, Иран тілдес халықтардағы «жеті» санына қатысты әдет-ғұрыптардың тағы бір көрінісі Наурыз мерекесін атап өту кезінде жасалатын түрлі рәсімдерден көрінеді. Олар Наурызды тойлағанда әр жерге үлкен от жағып, оған май құяды. Содан кейін жаңа өнген жеті дөңге қаран егіннің қалай болатынын болжайтын ырымдары бар. Ежелгі түркілерде Наурыз мейрамын жеті күн тойлайды екен. Алты күн садақ таратып болған соң, жетінші күні жамбы атып аяқтайтын болған. Арабшапқышылығына дейінгі Иран елі Наурыз күні «күн» сөзінің бас әрпінен басталатын жеті затты дастарханға қоятын болған. Арабтар мейрам дәстүрін өзгерту үшін «ай» сөзінен басталатын жеті түрлі затты дастарханға қоюмен алмастырады.

Ал, Наурыз-Жаңа жыл мерекесіне орай жасалатын түрлі салттар қазақ халқында да бар. Ұлыстың ұлы күні жеті түрлі заттан наурыз көже пісіріп, дастарханға жеті түрлі дәм қою күні бүгінге дейін сақталған. Сондай-ақ, «жеті» санына бақсы-балгерлер, құмалақшылар мен тәуінтер де түрлі қасиеттерді теліп, киелі санаған. Олардың таным түсінігінше, «жеті» саны – Құдайдың сүйген саны. «Жеті» санының танымдық сипатын саралай келе оның астарында жеті ұғымның жатқанын байқадық. Бұл ұғымдарды былайша жіктеуге болады:

1. Жеті ата – қан, ұрпақ. Ортаңғы әлем-жердің иесі.
2. Жеті қарақшы – Тәңірі, жылу мен жарықтың көзі.
3. Жеті шөлшек – қуат алар нәрі, арқауы.
4. Жеті күн – уақыт, Тәңірдің адамға сыйлаған өмірі.
5. Жеті қат жер – адамның өмір сүру негізі, тұрағы.
6. Жеті қазына – Тәңірінің пендесіне берген сыйы.
7. Жеті жарғы – Адамның күш-қуаты, оның өміріне қажетті құрал, тірегі.

Киелі саналатын сандар қатарына тоғыз санын да жатқызуға болады. Бұл санның генезисіне байланысты түрлі зерттеу еңбектерде әртүрлі ғылыми пікірлер қалыптасқан. Бір ғалымдар оның «ерте кезде арабтар тоғыз санын қасиетті деп есептеген, сондықтан бұл ұғым қазақ халқына ислам дінінің таралуы себепті сіңісіп кеткен дейді» [5, 25]. Ал тарихшы Құрбанғали Халид: «Хандық тоғыз буында бекітіліп, он төртінші сатыға келгенде хан атану үшін тоғыз жұлдыз санымен тоғыз ата өту шарты бар дегенді алға тартады. Демек, кім патша болса, сол осы тоғыз атаны есенке алынып, оның өткен тоғыз бабасы билік басындағы адам болуы керек екен» [6, 242]. Келтірілген дерекке қарағанда қазақ

арасына тоғыздың таралуына монғолдардың әсері болды деген пікірді негізсіз деп ойлауымызша – тоғыз санының хандыққа байланыстылығы көне түркілердің ел басқару сәйкес қалыптасқан деп ойлаймыз.

Жоғарыда келтірілген деректерді сараптай отырып, халық қорғаны жалғыз хан сөзімен жүйеленген ақылшы, кеңесші адамдардың да бар екендігін жоққа шығаруға болмайды. Белгілі орыс тарихшысы, ғалым Н.Я.Бичурин Таң әулетінің дерекнамаларына сүйеніп «Скифтер көсемдерді хан көтеру кезінде оны ақ киізге отырғызып, күн бағына жұртты тоғыз рет айналдырып өтеді. Әр айналған сайын халық оған тағзым етеді де, бұл қасиетті болғанын атап өтеді [7, 229].

Қазақ халқында «тоғыз» санына қатысты киелі санау немесе қасиетті деген түсінік қазіргі заманға дейін сақталып келеді. Ол тек салт-дәстүр, әдет-ғұрыпқа байланысты қолданылады. «Бір» «тоғыз» сияқты сандармен салыстырғанда ауыз әдебиетінде, күнделікті тіршілігінде ғұрыптық және жұмаслуы сиректеу десе де болады. Дегенмен, «тоғыз» санына қатысты дүниелі салттарында бар. Мысалы, ертеден келе жатқан мына аңызда «тоғыз» саны балі көрсетіледі: «Ерте, ерте ертеде, ер етігімен су кешкен бір заманда, елім ден егіліп, тоғыз тарихын жатқа білетін бір қарт жырау өмір сүріпті деп басталатын алтын домбыра туралы әдебиетіндегі аңызда қырық атадан құралған көп рулы елді «тоғыз тарау» деп атап басынан кешкен тарихын тоғыз перне мен екі ішекке сыйғызыпты. Бұл аңызда көріліп отырған жырау бүкіл ел-жұртын жинап: «Уа, жараңдар, қазір менің көкірегімде тоғыз тарауды қаттаулы тұр. Сол халықтың тарихына толы шежіресін мына домбырамен өздеп келдім. Көрілік жетін дүниеден өтер сәт таяғанда көкіректе сайрап тұрған шежіремді кім білсе деп ойлап отырмын. Сендерді де сол үшін жинадым. Кеңесіп шешімін шығарыңдар депті. Және мың толғанған қалың ел лайықты адам таппай, «Тоғыз тарау» елінің тарихын білмеуіне шапағатына құю керек деп шешіпті. Сөйтін ел шежіресіне толы қазына байлық оның құлағына шығып кетпесін әрі «тоғыз тараудың» белгісі болсын деп домбыраға тоғыз перне құрметіне деп екінші ішекті таққан екен [8, 97]. Осы аңыздың желісіне қарап отырсаң, тоғыз санының халық санасында ертеден сіңісті болған және оны белгілі бір заттың өлшемі ретінде қалыптасқаны байқалады. Оның бір дәлелі ретінде халқымыздың тоғыз беру дәстүріне айта кетейік. Бұл салт тек қазақ халқына ғана емес, басқа да Шығыс халықтарының көпшілігінде сақталып келеді. Мысалы, өзбек, қырғыз, татар, якут, карашай, балқар, түркімен, монғол, т.б. халықтарында да кездесетін айта кеткен жөн [9, 79].

«Үйірімен үш тоғыз» дейтін қазақ халқында «тоғыз» санының мағыналық, тағзымдық қырын көрсететін тұрақты тіркестерді көптеп кездестіруге болады. Айта кетейік: «Бір тоғыз, білмегені тоқсан тоғыз», «тоғыз саққа жүгіртті», «тоғыз тұрып, тоқсан толған қырық», «тоғыз сырлы», «тоғыз жолдың торабы» деген секілді мысалдарды тізіп айта берейік.

Сөзімізді қорыта келе қазақ халқының салтында, тұрмысында бар, қолданылып келе жатқан сандарға байланысты дүниетанымымыз мен көзқарастарымыздың біршамасын талдап, тарихын саралауға тырыстық.

Ауызекі түрде айтылып, халықтың жадында сақталған шығармаларда елдің тарихи болған оқиғалар жайындағы өз бағасы да, олардың қалыптастырған наным-сенімдерін де көрініс береді. Сонымен бірге халқымыздың өткен өмірі мен тағзымдық тағы да мол мәліметтер алуға болады. Олардың кейінгі ұрпағына қалдырған әрбір сөзінің үлкен мән жатады. Біз зерделеген қазақ тіліндегі киелі сандар «40», «9», «7»-ге байланысты сандар жалпы сандардың тарихына байланысты ой-пікірлердің бір парасы ғана деп тұжырымдай аламыз.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Турсынов Е. Об отношении шаманского творчества к художественному фольклору. Алма-Ата, 1975, с.232.
2. Уақатов Б. Қазақтың тұрмыс-салт жырларының типологиясы. Алматы, 1983, 160 бет.
3. Машанов А. Аспан ертегілері. //Жұлдыз журналы, 1985, № 7.
4. Уаңкі М. Түркі тілдес халықтардағы сырлы сан 7 мен 40-тың тегі туралы. //Мұра журналы, 1988, № 3.
5. Қалиев С, Оразов М., Смайлова М. Қазақ халқының салт-дәстүрлері. Алматы, 1994, 222 бет.
6. Халид Қ. Тауарих хамса. /Аударған: Б.Тогенаев, А.Жолдасов/, Алматы, 1992, 304 бет.
7. Бичурин Н.Я. Собрание сведений о народах, обитавших в Средней Азии в древние времена. М., 1950, с.381.
8. Жәнібеков Ө. Уақыт керуені. Алматы, 1992, 192 бет.
9. Жанпейсов Е.Н. Этнокультурная лексика казахского языка. Алма-Ата, 1989, 288 с.

Бахар Изол ҚАЗАҚ, ТҮРІК АУЫЗ ӘДЕБИЕТІНДЕ АЙТЫСТЫҢ ҚЫЗМЕТІ МЕН МІНДЕТТЕРІ	257
Бегимова Г.А., Есимбекова П.Е. ТҮРКІ ӘЛЕМІНДЕ ӘЙЕЛ-АНАНЫҢ АЛАТЫН ОРНЫ	261
Досымбекова Р.О. ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ КИЕЛІ «7», «9», «40» САҢДАРЫНЫҢ ГЕНЕЗИСІ.....	264
Есеналиева Ж.Ж. УДО ШТАЙНБАХ ЖӘНЕ ТҮРКИЯ.....	268
Сапаншев О.С., Мелехин Я.Р. КОНЦЕПТ ПАССИОНАРНОСТИ ЛЬВА ШКОЛАЕВИЧА ГУМИЛЕВА В КОНТЕКСТЕ ЭТНИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ	269
Ешметова Б.Б. ҰЛЫ ЖІБЕК ЖОЛЫ: КӨНЕ РУ ТАҢБАЛАРЫНЫҢ МӘДЕНІЕТТЕГІ ІЗІ.....	273

ПОДСЕКЦИЯ №4.

РЕЛИГИЯ ИНДИИ И ТЮРКСКИХ НАРОДОВ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

Ферах Тюркер ALTAYLILARIN İNANÇ SİSTEMLERİ: AK DİN SİSTEMA VERA Y ALTAIYCEV: BELAYA VERA	276
Шалқаров Д.Б. ОРТА АЗИЯДАҒЫ ХАНАФИЙА ДӘСТҮРЛІ ТЕОЛОГИЯЛЫҚ ІЛМІНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫНДАҒЫ МӘДЕНИ РУХАНИ НЕГІЗДЕР.....	279
Байтенова П.Ж., Кокеева Д.М. ДІН ЖӘНЕ СЕКУЛЯРИЗАЦИЯ ҮДЕРІСТЕРІ.....	283
Таубалдиева А. КОЧЕВНИКИ: ПОЧТТАНИЕ БОЖЕСТВ (на материале худ.фильмов)	287
Құрманғазықызы М. ҮНДІСТАҢДАҒЫ БУДДИЗМ ДІНІНДЕГІ ӘЙЕЛ РОЛІ.....	290